

Barn är ett folk och de bor i ett främmande land

“Building, aggregation, is first with the child, as it is first in the development of mankind, and in crystallization. The importance of the vertical, the horizontal, and the rectangular is the first experience which the child gathers from building; then follow equilibrium and symmetry. Thus the child ascends from the construction of the simplest wall with or without cement to the more complex and even to the invention of every architectural structure lying within the possibilities of the given material.” Friedrich Fröbel, Education of Man, 1826

Friedrich Fröbel var pedagog och skapare av kindergartens, med utgångspunkt i att barn hade unika behov och förutsättningar lade han grunden till den moderna utbildningen. Genom Fröbel och tänkare och författare som Ellen Key formulerades västvärldens syn på barn och vilken typ av pedagogik och miljö som bäst fostrar goda framtida samhällsmedborgare. Kindergartens skulle tolkas bokstavligen – som en barnträdgård. Här odlades barnen fram genom specialdesignade aktiviteter och leksaker, först enkla geometriska abstrakta former och färger som eftersom blev alltmer komplexa. Alla som har gått i förskola känner också väl till samlingen, en stund innan lunch när barn och pedagoger sitter i ring och individ och kollektiv görs medvetna om varandra genom ordlekar och sång. Men trots att nittonhundratalet kallades för barnens århundrade och gavs en alldeles särskilt upphöjd status, inte minst genom psykoanalysen, så var det inte förrän modernismen redan hade dödförklarats som förskolan gavs ett arkitektoniskt uttryck. Kanske kan detta vara en del av förklaringen till att våra samtida förskolor är inhysta i tillfälliga barracker? Den samtida förskolan som monument över det post-disciplinära samhället.

Hela det svenska moderna projektet, här förstått som resultatet av de omvälvande förändringar som formade världen i övergången från

jordbruk till industrisamhälle, genomsyrades av rumslig uppdelning. Nästan alla de offentliga institutioner som vi idag tar för givna, parlamenten, museerna, universiteten, folkbiblioteken, skolorna och sjukhusen kom till under denna tid. Men också fängelset, fabriken, kontoret, familjen. Organisationen av det moderna samhället förstods till stora delar som ett rumsligt och tidsligt problem. Funktioner och aktiviteter gavs nya namn och delades upp. Först med den reglerade arbetstiden uppstår exemplevis fritid, en tid som i sin tur behövde organiseras och ges mening. I bostäderna introduceras nya rumsligheter, exempelvis allrummet. Här skulle den nya familjen – den yrkesarbetande fadern, hemmafrun och de två barnen – ges en scen där familjelivets dygder kan spelas upp genom läsläsning, tv-tittande, sällskapsspel och hobbyverksamhet. Utanför hemmet nere i stadsdelscentrumet speglar de nya offentliga rummen den moderna världens ideal. Torget ramas in av möteslokaler, teater, bibliotek, ungdomscenter, kyrka, vårdinrättningar, men också butiker och varuhus.

Den goda samhällsmedborgarens behov var utgångspunkten för det offentliga rummet. Det främsta uttrycket för det som Michel Foucault kallar disciplinsamhället – och som i en svensk kontext kan förstås som föregångare till folkhemmet – var arkitektur och stadsbyggnad. När Le Corbusier 1922 skriver 'Arkitektur eller Revolution' så menade han att den tidens sociala problem var en byggnadsteknisk fråga, arkitekturen och staden var ur fas med samhällsutvecklingen och detta skapade social oro. Liksom många av modernismens arkitekter såg han arkitektur som ett verktyg för att bota samtidens problem, genom att skapa ny arkitektur kunde revolutionen undvikas. I Sverige omsätts dessa teorier efter andra världskriget i ett storskaligt byggande av historiska mått, ambitionen är att omstöpa nationen och ge den en ny identitet. Kanske mer än i något annat land ses arkitektur och stadsbyggnad som lösning på komplexa samhällsproblem, något som blir tydligt i den tidens största byggprojekt, miljonprogrammet. Bostadsbristen skulle lösas en gång för alla och hela det svenska bostadsbeståndet skulle moderniseras. Projektet innebar att

drygt en tredjedel av hela befolkningen skulle flytta in i nya bostäder inom en tioårsperiod. Dessa nya stadsdelar byggde på den tidens stadsbyggnadsideal med centrum, grönområden, allmänningar och bostadshus utplacerade i landskapet. Storleken på områdena bestämdes utifrån principer om grannskapsenheten – tillräckligt många boende för att skapa underlag för skolor och service men inte så många att den täta kvartersstadens anonymitet uppstår. När man handlade på Konsum skulle man känna igen sina grannar. Områdena och bostädernas utformning och standard byggde på kompromisser mellan ekonomiska förutsättningar och tidens ideal. Nya byggnadssystem introducerades och byggandet präglades alltmer av ökade krav på rationalitet.

Bostäderna utformades enligt föreställningar om den moderna kärnfamiljen. Från 1930-talet till 1960-talet hade antalet hemmafruar ökat. Övergången från bondesamhället, där kvinnor ofta arbetade, till industrisamhället där kvinnor istället sågs som ansvarig för hushåll och barnuppfostran präglades av en borgerlig familjesyn. Under sextiotalet behöver fler och fler kvinnor komma in i förvärvsarbetet. En utveckling som drivs fram av kvinnorörelsen, men också industrins arbetskraftsunderskott och världsfärdssamhällets ökade behov av skatteintäkter. Det är också först nu som förskolor, eller daghem som det då kallades, blir en del av stadsplaneringen på samma sätt som övrig skolverksamhet. Barnkrubbor eller daghem hade självklart funnits tidigare men var då mer att se som undantag för barn vars mor inte hade något annat val. Många barn gick också i olika former av kindergarten och montessoriskolor, eftersom delar av övre medelklassen och överklassen ansåg detta som viktigt för barns utveckling. Inte förrän med Barnstugeutredningen 1968–72 blev barnomsorgen en integrerad del av samhällsbyggandet. Med utgångspunkt i denna utredning tillkom förskolelagen 1975 vilket innebar avgiftsfri förskola för sexåringar och planmässig utbyggnad av förskoleverksamheten i varje kommun för barn med förvärvsarbetande eller studerande föräldrar.

Till skillnad från 1910–50 talens skolbyggnader – eller egentligen alla offentliga byggnader – som ofta byggdes som monumentala, solitärer med stora arkitektoniska ambitioner var förskolorna som byggdes från mitten av sjuttioalet lågmälda, ofta enkla träbyggnader i ett plan. Husens form gavs av programmet där varje avdelning gavs en egen volym, ofta med en egen liten gård i direkt anslutning. Detaljerna var enkla och interiörerna ofta anpassade till barnens höjd. Rummen var indelade med olika stationer såsom bygg, dockvrå, matplats och lekrum. Till en början hade förskolan interiörer och möbler som tydligt skiljde sig från hemmet, men under åttiotalet och nittiotalet blev förskolemiljön alltmer hemlik. På senare år har förskolans miljö återigen blivit mer specifik och ses inte längre som en förlängning av hemmet, pedagogiskt har förskolan blivit alltmer professionell och kraven på utbildad personal har förstärkts.

Om det moderna projektet var nära kopplat till organisation och kontroll av rum och tid och detta kom till uttryck just genom skapandet av nya, eller omformande av gamla, institutioner har tiden efter modernismens fall präglats av institutionernas kris. I den moderna staden var storleken på grundskola och gymnasium, avstånd till förskola och centrum grunden för placering, typ och antal bostäder. I dagens nya stadsdelar maximeras antalet bostadsrätter, skolor drivs privat i överblivna kontorshus eller i tillfälligt inhyrda barracker. Företag som Expandia Moduler AB, som enligt hemsidan har “...flyttbara lokaler för alla tillfällen och situationer. Med marknadens modernaste flotta är vi ett tryggt och enkelt val.” har sett sin omsättning öka med över 1 000 procent de senaste tio åren. Även utbildning i sig har kommit att handla mindre och mindre om bildning, för att i allt större utsträckning kopplas till ett framtida yrkesliv. Idag behöver många femtonåringar fatta beslut om sin framtida yrkesroll i ett ständigt växande utbud av specialistutbildningar. Inom sjukvården ser vi samma utveckling, vården flyttas ut ifrån institutionerna för att integreras i samhället. Tydligast är detta inom mentalvården, där alla stora mentalsjukhus numera är nedlagda samtidigt som antalet diagnosticerat sjuka aldrig har varit högre. Denna process som löper parallellt med

individens frigörelseprocess har pågått under en längre tid, mycket av de som vi idag ofta nostalgiskt beskriver som folkhemmet byggde på föreställningar om identitet som tydligt underkastade sig identitetsskapande begrepp som nationalstaten och kärnfamiljen. På så sätt byggde folkhemmet också på mycket snäva tolkningar kring ras, klass och könsidentitet. De utmaningar vi ställs inför nu är att förstå och beskriva dessa nya undflyende former för makt, kontroll och dominans.

Just det tillfälliga i vår samtids förskolebarack gör den så svårt att kritisera, men samtidigt ett perfekt exempel på vår tid. Ekonomiskt rationell och identitetslös är den endast en ställföreträdare för den framtid som snart skall komma. En institution som undantag. Den står där och pekar; snart kommer den faktiska lösningen. Först då kan vi avgöra vad den egentligen vill, först då kan nya former av motstånd mot det styrande systemet ta sin början. Det permanent tillfälliga som symbol för ett undantagstillstånd som aldrig tar slut. Revolution eller, ja vadå?